

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 27-535-789.24:783(497.4)(091)

Prejeto: 10. 11. 2017

Nekateri vidiki povezovalne vloge glasbe v poznosrednjeveških provincah kartuzijanskega reda

KATARINA ŠTER

dr., znanstvena sodelavka – raziskovalka
Muzikološkem inštitutu ZRC SAZU, Novi trg 2, 1000 Ljubljana;
e-pošta: katarina.ster@zrc-sazu.si

Izvleček

Gregorijanski koral že od samega začetka predstavlja pomemben dejavnik v življenju kartuzijanskega reda kot celote, pa tudi njegovih posameznih provinc in posameznih ustanov. Glasbeno življenje v posamezni provinci in povezovalno vlogo koral na tej ravni je zato treba opazovati v odnosu do obeh drugih ravni: širše redovne in ožje samostanske. Kartuzijanski koral je glasba, ki je imela v srednjem veku (in ima še danes) na prvem mestu liturgično vlogo. Estetska oz. povsem glasbena vloga je tej, vsaj na ravni prioritete, podrejena, čeprav je bila skozi zgodovino zaželeno in v redu skrbno negovana. V okviru provinc so glasbene povezave potekale predvsem na ravni zapisane liturgične glasbe, prek koralnih rokopisov, nekoliko manj pa na ravni izvedbe, ki se je oblikovala v določenih hišah, čeprav so menihi v okviru posameznih provinc prek potujočih kartuzijanov, priorjev in vizitatorjev prihajali v stik tudi s to platjo glasbe.

Abstract

**CERTAIN ASPECTS OF THE INTEGRATING ROLE OF MUSIC IN THE LATE
MIEVEAL PROVINCES OF CARTHUSIAN ORDER**

Since the very beginning, Gregorian chant have represented an important factor in the life of the Carthusian order as a whole and also of its individual provinces and institutions. Music in individual provinces and the connecting role of chant at this level therefore should be examined in relation to both other levels: a broader level of the order and narrower level of individual monasteries. In the Middle Ages the Cartusian chant had primary a liturgical role (this remains unchanged until today). Aesthetic or purely musical role is inferior to the liturgical one, although it was considered desirable throughout history and carefully nurtured in the Order. Music links within provinces emerged primarily in the field of written liturgical music, through chant manuscripts, and slightly less at the performance level in certain houses; monks in individual provinces came into contact with this other side of music through traveling Carthusians, priors, and visitors.

Ključne besede:

meniški redovi,
kartuzijani,
skupnost,
redovne province,
gregorijanski
koral

Key-words:

monastic orders,
Carthusians,
monastic
community,
order provinces,
Gregorian chant

Uvod¹

Zgodovino meniških redov so – še posebej v srednjem veku, t. i. monastični dobi Evrope – močno zaznamovale kompleksne in mnogoplastne vrste povezav. Karizma posameznih redov in njihovi vplivni člani so vplivali na druge redove in klerike posvetnih cerkva. V zadnjem času se vse bolj preučujejo tudi različne povezave med meniškimi redovi in laiki, pa naj gre za gospodarsko, politično ali intelektualno vlogo, ki so jo določeni redovi imeli v nekem okolju v nekem času. Tesne povezave so obstajale znotraj redov, še posebej med posameznimi redovnimi postojankami ali med hišami iste province; tovrstne povezave so bile seveda odvisne tudi od same notranje organizacije reda. Povezave znotraj redov in z njihovo okolico lahko opazujemo na različnih ravneh in na različnih področjih, prav vsaka od povezav pa nam lahko odkrije kakšno značilnost posameznega reda.

Svojevrstno izhodišče preučevanja posameznih redov in njihovih povezav je lahko tudi njihova glasba. Ta je imela v različnih redovih – tudi v primerih, ko je šlo za isti repertoar – lahko različno vlogo in pomen. Tudi tu, tako kakor pri drugih povezavah, lahko poudarimo različna izhodišča in konstelacije povezav, ki so se skozi zgodovino spreminjali, kot so se skozi čas spreminjale meniške skupnosti v posameznih samostanih. Ko govorimo o glasbi meniških redov, se najprej sprašujemo o tem, kakšno oz. katere vrste glasbo so različni redovi izvajali v okviru svoje liturgije (ali ob drugih, morda celo neliturgičnih priložnostih, ki so obstajale v življenju nekaterih redov). Ali so tudi tu v nekem času obstajale povezave z drugimi redovi, večjimi verskimi središči in celo centri posvetne umetnosti? Ali je glasba posameznih meniških redov vplivala na (tako sakralno kakor posvetno) glasbo laikov in ali je tudi posvetna glasba vplivala na glasbo v samostanih? Kakšno je bilo glasbeno življenje v okviru posameznega reda? In nazadnje: ali je tudi glasba sama znotraj nekega reda lahko oblikovala redovno skupnost in njeno identiteto? Ali je menihe lahko povezovala med seboj? Ali je na nek način lahko med seboj povezovala tudi menihe znotraj posameznih redovnih provinc?

Tudi če se moramo omejiti na določeno časovno obdobje v zgodovini, lahko ugotovimo, da je glasbeno življenje v različnih redovih potekalo zelo različno. V srednjem veku je bila glasba tako rekoč vedno funkcionalna oz. je imela »uporabno« vrednost, ker je bila namenjena določenim priložnostim (kar nikakor ne zmanjša njene umetniške vrednosti, kakor jo razumemo danes). V okviru različnih redov je imela glasba do določene mere isto vlogo, v določenih značilnostih pa se med posameznimi redovi pojavljajo razlike. Pričujoči prispevek je posvečen glasbi določenega meniškega reda – kartuzijanov, in sicer še posebej povezovalni vlogi glasbe v okviru posamezne redovne province,² pri čemer je njegovo povezovalno vlogo tu težko ločiti od povezovalne vloge, ki jo je imel v redu kot celoti, še bolj pa znotraj posameznih ustanov reda. Na ravni provinc je raziskovanje glasbe najbolj izmuzljivo, saj viri glasbe ne omenjajo kot nekaj, kar bi bilo lastno določenim provincam ali značilno zanje; v okviru

¹ Pričujoči prispevek je nastal v okviru programa ARRS P6-0004: Raziskave slovenske glasbene preteklosti (2015–2020).

² Vsebinsko se pričujoči prispevek navezuje na članek iste avtorice »Wenn die Zellen der Eremiten in einer Gemeinschaft aufgehen: Musik als Verbindungsfaktor im mittelalterlichen Kartäuserorden« (predvidena objava v letu 2018), ki se nanaša predvsem na vlogo glasbe v izgradnji samostanske skupnosti znotraj ene redovne postojanke, medtem ko se pričujoča razprava nanaša na širšo in doslej še slabo raziskano povezovalno vlogo glasbe kartuzijanov v okviru posameznih provinc, predvsem s primeri iz province Alemania superior, del katere so bile tudi kartuzije na Slovenskem. Nekateri deli starejšega besedila so tu tako povzeti, saj je glasbeno povezovanje v okviru skupnosti ene hiše predpostavka glasbenega povezovanja v okviru province.

kartuzijanskega reda to tudi ni bilo zaželeno. A čeprav je bil red v vseh ozirih močno centraliziran, so se posamezne province med seboj vendarle povezovale tudi na glasbenem področju. Kot bo predstavljeno v nadaljevanju, je bil gregorijanski koral že od samega začetka izjemno velikega pomena za kartuzijane in njihovo skupnostno življenje, zaradi česar predstavlja pomemben dejavnik v življenju reda.

Kartuzijanski red, njegova zgodovina in izhodišča meniškega življenja

Kartuzijanski red je leta 1084 ustanovil sv. Bruno iz Kölna. Nekdanji kanonik iz Reimsa ni načrtoval ustanovitve novega reda, temveč je s šestimi tovariši odšel v samoto in tišino, da bi tam zaživel puščavniško življenje. Sv. Hugo, grenobelski škof, je skupinici pomagal pri naselitvi in tako je bila ustanovljena Grande Chartreuse oz. Velika kartuzija, po kateri so kartuzijani dobili ime. Da bi si olajšali preživetje v divjini, so puščavniki med seboj sodelovali pri nekaterih delih, zelo verjetno pa so že od samega začetka skupaj obhajali tudi del liturgije, vključno z liturgičnim petjem.³ Skupna dela so omogočala fizično preživetje, skupna liturgija pa duhovno preživetje skupnosti. Na ta način so se kartuzijani tudi navezali na obstoječe monastične in druge tradicije. Red je sicer »uradno« zaživel z izoblikovanjem pravil oz. *Običajev (Consuetudines)*, ki jih je sestavil peti prior kartuzije Guigo I. leta 1127 ali 1128, kljub temu pa je ohranil svoj prvotni eremitski značaj in se tako ni preveč približal drugim meniškim redovom (npr. kontemplativnim benediktincem in cistercijanom). Zaradi svoje strogosti je red sprva rasel razmeroma počasi, nekoliko bolj pa se je razcvetel v 14. in 15. stoletju. Ustanovitev številnih novih postojank v 14. stoletju je prinesla delitev reda na posamezne redovne province, ki so se tekom stoletja in pozneje še dalje delile naprej. Kljub temu je red vseskozi ohranil izjemno centraliziranost, v kateri je imela osrednjo vlogo Velika kartuzija. Tu so od leta 1140 potekali generalni kapitlji reda. (Le v času velikega zahodnega razkola so generalni kapitlji za kartuzije, ki so bile zveste rimskemu papežu, skoraj dvajset let potekali v kartuziji Žiče, medtem ko so se priorji »avignonskih« kartuzij shajali v Veliki kartuziji.) Z nastopom reformacije v 16. stoletju in turškimi vpadi v nekaterih provincah (v nekaterih pa so težave že dlje časa povzročali napadi husitov) je duhovna in materialna kriza nastopila tudi v kartuzijanskem redu. Številne redovne postojanke so bile opustošene ali razpuščene. Po relativno stabilnem obdobju v 17. in 18. stoletju so nove preizkušnje nastopile s francosko revolucijo in napoelonskimi vojnami v Franciji ter naraščajočo sekularizacijo v številnih deželah. Tudi reforme razsvetljenega Jožefa II. kartuzijanom (in večini drugih redov) niso bile naklonjene in večina samostanov je bila ukinjena. Red je kljub temu preživel in obstaja še danes (pri nas so se kartuzijanski menihi vrnili v Pleterje leta 1904). V bistvenih stvareh se ni spremenil od prvotnih izhodišč, tako da si je prislužil status »nikoli reformiranega« reda, kakor ga je označil papež Inocenc XI.⁴ To seveda ne pomeni, da se red ni nikoli v zgodovini spreminjal ali preobražal, zdi pa se, da so prav natančni in v duhu zmerne askeze napisani Guigovi *Običaji* ter že od začetka skrbno prečiščena liturgija prispevali k temu, da je življenje kartuzijanov ostalo razmeroma nespremenjeno do današnjih dni.

³ Osnovne informacije o kartuzijanskem koralu podajata članka Op de Coul: Carthusian Monks, Grove Music Online, in Lambres, Le Chant des Chartreux.

⁴ Splošne informacije o kartuzijanskem redu in njegovi zgodovini podaja Hogg: The Carthusian Order, str. 7–26. Glej tudi Mlinarič: *Kartuziji Žiče in Jurklošter*, str. 9–15. O času shizme v kartuzijanskem redu piše Bligny: La Grande Chartreuse et son ordre, str. 35–57.

Za kartuzijanski red je njegov eremitski izvor bistvenega pomena, saj po svoji idealni zasnovi še vedno združuje puščavnike, anahorete. Na vprašanje, v kolikšni meri so kartuzijani sploh meniški oz. monastični red, če z meništvom mislimo na »klasično« benediktinsko menišstvo, ni mogoče popolnoma jasno odgovoriti. (Zdi se, da so kartuzijani tu bliže prvotnemu pomenu grške besede *mónos*, sam.) Pomemben vpliv na kartuzijane so imeli puščavski očetje zgodnjih krščanskih stoletij. Nanje in na njihova pravila ter liturgijo so zagotovo vplivali tudi benediktinci, sploh določene benediktinske skupnosti, in nekateri drugi redovi, ne nazadnje pa tudi svetni kanoniki, iz vrst katerih je izšel sv. Bruno.⁵ To dejstvo naj bi se odražalo tudi v značilni kartuzijanski arhitekturi oz. gradnji posameznih hišic za menihe, kar naj bi jim omogočalo več samote,⁶ nekateri raziskovalci pa domnevajo tudi, da na kanonikalni izvor kažejo tudi nekateri vidiki kartuzijanske liturgije.⁷ Zdi se, da se v življenju kartuzijana ves čas odvija kompleksna dinamika med menihom kot članom skupnosti in samotarjem. Za to je po besedah J. Brantley potrebna »dvojna predanost: predanost samoti v okviru samostanske skupnosti in predanost meniški skupnosti znotraj samote puščave«.⁸ Znotraj te značilne dinamike igra liturgična glasba še prav posebno vlogo: v času svojega zvenenja meniha iz samotarskega stanja tako rekoč potegne v skupnost – morda hitreje in učinkoviteje, kot bi ga mogla potegniti katera koli druga dejavnost. Tisto, kar se neposredno izgraja v okviru liturgije skupnosti, je na širši ravni prisotno v celem redu ali njegovih posameznih provincah, le da so glasbene povezave tu nekoliko drugačne narave, saj menihi iz različnih hiš med seboj nimajo stikov, niti v okviru liturgije.

Kartuzijanski eremitizem ima morda korenine tudi v duhu svojega časa. Po času nastanka, prvotni reformni orientiranosti in pretežno kontemplativni usmeritvi je red zelo blizu cistercijanskemu. 12. stoletje, v katerem sta oba reda zacvetela, pa je tudi čas vzpona individualizma, ki je zaznamoval oba reda.⁹ Usmerjenost na posamezno osebo, individuum (ne glede na to, ali je ta v odnosu do laičnega sveta anonimen), je preobrazila staro hierarhijo in med posameznimi člani neke redovne skupnosti poudarila bratsko ljubezen in enakovrednejše medosebne odnose. S tem je bila na drugačne temelje postavljena

⁵ Nekatero vidike kartuzijanskega življenja kot simbioze eremitizma in monasticizma (s kanonikalnim ozadjem) predstavlja Roth: *Kartäuser und Benediktiner*, str. 244–248. Njegov članek obravnava tudi nekatere temeljne razlike med benediktinci in kartuzijani.

⁶ Roth tako meni, da je značilna arhitektura reda povezana s kanonikalnim poreklom ustanovitelja reda.

Roth: *Kartäuser und Benediktiner*, str. 245–246.

O povezavi med kartuzijanskim načinom življenja in posebni vlogi posameznih zidov in zgradb v kartuzijanskih samostanih piše Bales: *Mapping Rituals*, str. 264–267.

⁷ Hansjakob Becker je v svoji odmevni in cenjeni študiji poskušal dokazati, da je kanonikalnega porekla tudi prvi kartuzijanski antifonar, ki naj bi bil šele pozneje monasticiran. Becker: *Die Responsorien des Kartäuserbreviers*. – Dober povzetek najdemo pri Janezu (Jean-Marieju) Hollensteinu, nekdanjemu priorju pleterske kartuzije: »Vprašanje, ali so sv. Bruno in njegovi prvi spremljevalci še molili kanonični oficij, se ne da pojasniti z gotovostjo, je pa verjetno.« Nadalje Hollenstein poudari, da je za srednji vek to vprašanje zelo pomembno, saj zgodovinar na podlagi oblike oficija lahko sklepa o tem, kako je neka skupnost samo sebe dojemala – namreč, ali so hoteli biti kanoniki ali menihi; v primeru sv. Bruna to pomeni odgovoriti na vprašanje, ali je hotel ustanoviti meniški samostan ali pa je le vodil skupino puščavnikov brez obveze skupnosti. Hollenstein in Lauko: *Wo die Stille spricht*, str. 67.

⁸ »Ta dvojna predanost [...] je bila prisotna od začetka Brunove ustanove.« Brantley: *Silence Visible*, str. 41 (prevod K. Šter).

Brantleyjeva opisuje nekatere značilnosti te dinamike s posebnim ozirom na knjižno kulturo kartuzijanov in umetnost v kartuzijanskih samostanih. Prav tam, str. 31–46.

⁹ O ljubezni do bližnjega pri cistercijanih piše Walker Bynum: *The Cistercian Conception of Community*. O povezanosti med samotarskim življenjem in solidarnostjo med brati v skupnosti piše Hollenstein v Hollenstein in Lauko: *Wo die Stille spricht*, str. 77–78. Čeprav Hollenstein piše o sodobnem kartuzijanskem življenju, so bili številni vidiki tega načina življenja prisotni že v srednjem veku.

celotna skupnost. Takšno držo lahko opazimo v cistercijanskih spisih 12. stoletja. Prisotna pa je bila tudi pri kartuzijanih, ki so v marsičem veljali za vzor kontemplativnih redov. Po drugi strani so si bili člani kartuzijanskih ali cistercijanskih skupnosti med seboj bolj podobni kakor npr. benediktincem tudi zato, ker so se za samostansko življenje odločali kot odrasli, saj red ni sprejemal in šolal otroških oblatov.¹⁰ To je pomenilo tudi, da so v red stopali odrasli s popolnoma različno glasbeno izobrazbo in da so izhajali iz različnih glasbenih tradicij, tako da so skupno glasbeno tradicijo lahko ustvarili šele znotraj samega reda. Kontemplativna zazrtost vase je navsezadnje pomenila tudi, da so kartuzijani odklanjali dušnopastirske naloge in so v prvi vrsti skrbeli za zveličanje lastnih duš. Takšno redovno držo značilno napove že zgodba iz (pred)začetkov kartuzijanskega reda: Raymond Dioces iz Pariza naj bi na svojem pogrebu oznanil, da je pogubljen, in posvaril svoje tovariše pred takšno usodo.¹¹ Stremenje po lastni odločitvi pa je po drugi strani povezano tudi s kartuzijansko željo po skritosti pred svetom, anonimnostjo. Skozi srednji vek se je stroga anonimnost nekoliko spreminjala in številni kartuzijanski avtorji so posegali v svet s svojimi teološkimi, filozofskimi in političnimi traktati ter literarnimi deli; oznanjevanje božje besede, ki ga niso mogli vršiti z usti, so opravljali z delom svojih rok – pisanjem. Številni kartuzijani so tako zasloveli tudi med laiki; spomnimo se npr. brata Filipa Žičkega, avtorja priljubljenega epa *Vita Mariae metrica*, ali Nikolaja Kempfa, ki je deloval tudi v kartuzijah na ozemlju današnje Slovenije,¹² tu pa so še drugi kartuzijanski avtorji, ki so vplivali celo na razvoj ljudskih jezikov.¹³ Glasba pri povezovanju kartuzijanov z zunanjim svetom sicer ni igrala tako velike vloge, nanj pa je kljub temu vplivala. Kartuzijanski red je dal kar nekaj pomembnih glasbenih teoretikov, ki so se večinoma ukvarjali z gregorijanskim koralom, vendar ne nujno samo s kartuzijansko različico le-tega.¹⁴ Velik dolgoročni vpliv na glasbeno zgodovino je imelo domnevno tudi značilno kartuzijansko glasbeno rokopisje, ki stremi k poenotenosti vsebine in oblike ter anonimnosti pisarjev in notatorjev, zaradi česar so si kartuzijanski glasbeni rokopisi na videz med seboj izjemno podobni.¹⁵ S tem se je občutek enovite kartuzijanske skupnosti zagotovo poglobljal, obenem pa jih je kot skupino še bolj ločeval od sveta, iz katerega so izstopili. Po drugi strani so bili prav glasbeni rokopisi tisti, ki so bili – poleg glasbeno izobraženih menihov, ki so prehajali iz ene ustanove v drugo in so lahko prenašali svoje znanje iz enega samostana v drugega – najpomembnejši dejavnik glasbenega povezovanja v okviru kartuzijanskih redovnih provinc.

Kompleksno razmerje med posameznikom in skupnostjo pri kartuzijanih se stopnjuje še z dejstvom, da kartuzijani kot samotarji živijo v zapovedani

¹⁰ O razlikah med liturgičnim izobraževanjem odraslih in dečkov piše Boynton: *Training for the Liturgy*, str. 7–20, predvsem 11–12. Clunyjsko prakso liturgične vzgoje dečkov (da bo: Clunyjsko prakso liturgične vzgoje dečkov) so cistercijani zavračali, enako pa je gotovo veljalo tudi za kartuzijane, čeprav v sami razpravi niso neposredno omenjeni. Cochelin: *Besides the Book*, str. 30.

¹¹ Ta pomembni dogodek se dostikrat omenja v zvezi z zgodovino kartuzijanov, pogosto pa je bil tudi upodobljen, med drugim tudi v ciklu velikih stenskih poslikavah o ustanovitvi kartuzijanov v kartuziji v Baslu. O dogodku piše tudi Brantley: *Silence Visible*, str. 29.

¹² O literarni dejavnosti v Žičah in Jurkloštru piše npr. Mlinarič: *Kartuziji Žiče in Jurklošter*, str. 466–497.

¹³ O angleški provinci, kjer so kartuzijani s svojimi duhovnimi in literarnimi deli ter prevodi iz latinščine vplivali na ljudski jezik, piše Brantley: *Silence*, str. 46–57. – Tudi v rokopisih slovenskih kartuzij so se ohranili zapisi v ljudskih jezikih (mdr. v nemščini, češčini in slovenščini), včasih v glavnih besedilih, včasih pa kot obrabni zapiski.

¹⁴ Pregled kartuzijanskih teoretikov najdemo pri Hüschemu: *Kartäuser*, str. 713–714 (članek je že nekoliko zastarel, vendar je pregled še vedno relevanten). Nekatere kartuzijanske glasbene traktate obravnava Rausch: *Zur Musiklehre der Kartäuser*, str. 201–216.

¹⁵ Ravno zaradi enovitosti svojih glasbenih rokopisov naj bi kartuzijani odigrali pomembno vlogo v razvoju notnega črtovja, kakršnega za zapisovanje glasbe uporabljamo danes. Haines: *The Origins of the Musical Staff*, str. 346–357.

tišini. Tišino zapovedujejo že Guigovi *Običaji*.¹⁶ Tišina, ki naj bi bila sicer značilnost večine meniških redov, pri kartuzijanih pa je še toliko strožja in zapovedana, stopnjuje odmaknjenost od sveta.¹⁷ Sociolog P. Fuchs meni, da se kartuzijani s tišino želijo zamejiti od sveta, pa tudi od svojih sobratov. (Morda pa se želijo zavarovati tudi sami pred sabo, saj se človek v določenem pogledu zaznava tudi skozi lastni glas.) Medsebojna govorna komunikacija bi jih zapletla nazaj v svet, saj bi omogočila vzpostavitev miniaturnih družbenih sistemov, ki bi ponazarjali »svet v malem«. ¹⁸ Menihi se odpovejo neposredni komunikaciji z ljudmi zato, da bi lažje vzpostavili komunikacijo z Bogom.¹⁹ Vsaka druga komunikacija se utemeljuje na podlagi te najbolj temeljne komunikacije meniha. Po drugi strani se zaradi izolacije in tišine pomen vsakršne komunikacije (z govorom ali gestami) izjemno poveča, kar pride posebej do izraza pri obhajanju liturgičnih obredov.

Razen v izjemnih primerih je bil govor med menihi prepovedan.²⁰ Če je bilo nujno, so med sabo komunicirali z znaki, le v največji stiski pa so smeli uporabljati tudi besede.²¹ Izjemo so predstavljali tudi menihi, ki so morali komunicirati med seboj zaradi narave svojega dela (npr. prepisovanja rokopisov).²² Kartuzijani sicer niso imeli skriptorijev, temveč so rokopise – tudi glasbene – prepisovali v celicah. Tudi tu sta morala potekati določena komunikacija in povezovanje med menihi, saj je isti rokopis včasih sočasno prepisovalo več menihov. Značilni kartuzijanski način življenja pa komunikacijo omejuje tudi na drugih področjih. Ker kartuzijani živijo v posameznih hišicah, je omejena tudi vizualna komunikacija. Za brate laike so sicer veljala manj stroga pravila kakor za menihe in med seboj so se smeli več pogovarjati. Izjemo od tedenske rutine je predstavljala tudi nedelja, ko so kartuzijani skupaj jedli in nekaj časa lahko posvetili tudi posameznim pogovorom (sprehodi s pogovori so se sicer uveljavili šele pozneje). Po deveti molitveni uri so se menihi ob nedeljah srečali v kapitlju in se dogovarjali o nujnih zadevah prihajajočega tedna (predvsem o prehrani in knjigah).

Zapovedana tišina ustvarja tudi dimenzijo, ki je v resnici prav tako kakor govor – če ne še bolj – pomembna za komunikacijo: poslušanje. Kot piše pleterški kartuzijan Janez Hollenstein, je vaja v poslušanju tesno povezana s svojim protipolom, vajo v tišini.²³ S poslušanjem Boga in sobratov tišina postaja pogoj, da kartuzijan Bogu in sobratom v resnici »prisluhne«. ²⁴ Tišina je vsekakor več kakor molk ali odsotnost zvoka, saj ima sama po sebi poseben smisel in pomen.

¹⁶ V pravilih kartuzijanskega reda je še danes zapisano: »*Praecipue studium et propositum nostrum est silentio et solitudini cellae vacare.*« To mesto je prevzeto iz 4. poglavja Guigovih Običajev. Glej: *Statuta ordinis Cartusiensis*.

¹⁷ Tišino menihov sociolog P. Fuchs obravnava kot »asocialni« fenomen in celo kot najčistejšo obliko bega od sveta v družbenih okvirih (različni avtorji se s to opredelitvijo nujno ne strinjajo).

Fuchs: *Die Weltflucht der Mönche*, str. 393, 395 in 400.

¹⁸ Fuchs: *Die Weltflucht der Mönche*, str. 400.

¹⁹ Podoben primer je razviden iz etnografske študije F. Sbardella o tišini v sodobnem karmeličanskem samostanu, kjer se nune horizontalni komunikaciji (med nunami) odpovedujejo zaradi vertikalne komunikacije (med nuno in Bogom), ki zaseda prvo mesto. Ta komunikacija je repetitivna in ritualizirana, torej največkrat liturgična. Sbardella: *Inhabited silence*, str. 515–534, predvsem 523.

²⁰ Zapoved molka je omilil papež Klement IX., saj je bila za nekatere menihe izjemno težko breme.

Fuchs: *Die Weltflucht der Mönche*, str. 402.

²¹ Tako naj bi o kartuzijanih pisal Guibert iz Nogenta. Brantley: *Silence Visible*, str. 30.

²² Brantley: *Silence Visible*, str. 54–55.

²³ Hollenstein in Lauko: *Wo die Stille spricht*, str. 71.

²⁴ »*Pogoj možnosti prisluškovanja*« kot pomemben dejavnik meniškega življenja omenja Wathen: *Silence*, str. 224 in sl., nav. po Fuchs: *Die Weltflucht der Mönche*, str. 400.

Liturgična vloga kartuzijanskega korala znotraj kartuzijanske skupnosti

Poleg zgoraj omenjenih kratkih odsekov so menihi eremiti živeli skupnostno življenje le še v okviru skupne liturgije. Kartuzijanska liturgija je bila prvič predpisana oz. opisana v zgoraj omenjenih *Običajih*, v katerih je Guigo želel predstaviti običaje relativno mlade skupnosti hišam, ki so hotele živeti po zgledu kartuzijanov. Skozi stoletja so *Običaji* – z nekaj dodatki – ostali temeljno besedilo pravil kartuzijanskega reda. Za obdobje srednjega veka in poznosrednjeveško liturgijo pa so bila še posebej pomembna *Statuta antiqua* iz 2. polovice 13. stoletja.²⁵

Od leta 1140 v kartuzijanskem redu potekajo generalni kapitlji. Ena od prvih nalog kartuzijanskega kapitlja je bilo poenotenje liturgije (in z njo liturgične glasbe), ki se je začelo leta 1142. Kmalu po tem se je do tedaj morda različna liturgija posameznih kartuzijanskih hiš postopoma poenotila;²⁶ tako je bilo tudi s spevi kartuzijanske liturgije, ki so bili sprva poenoteni na ravni besedil in nato še na ravni melodij. S tem so kartuzijani tudi v liturgičnem pogledu postali skupnost. Liturgija in liturgična glasba sta bili torej že skoraj od samega začetka povezovalna dejavnika med kartuzijani posameznih hiš, na ravni reda pa sta to postali z liturgičnim poenotenjem.

Močno centralizirani red, ki se je usmerjal na Veliko kartuzijo, je imel zaradi svoje eremitske narave in vsaj v liturgiji relativno malo stikov s kraji, kjer so posamezne kartuzijanske postojanke obstajale. Po tej značilnosti se kartuzijanska liturgija tudi loči od liturgije drugih redov. Sanktoral (nabor svetniških praznikov) je značilno majhen in je bil s strani vodstva kartuzijanov namenoma omejen, sprejemanje novih praznikov pa je bilo zelo strogo zamejeno.²⁷ Kartuzijani sami so se izogibali celo temu, da bi v svetniški koledar dodajali svoje kandidate. Lokalni svetniki so se prav tako redko uvrstili v koledar kartuzijanov, čeprav se je dogajalo tudi to. (V gradualih so omembe lokalnih svetnikov pogostejše kakor v antifonarijih. Dober primer so graduali iz kartuzije Žiče, ki vsebujejo praznik oglejskih svetnikov Mohorja in Fortunata, lokalne praznike pa vsebujejo npr. tudi graduali avstrijskih kartuzij. Je pa res, da ti svetniki praviloma niso dobili novih, lastnih oficijev, temveč se je zanje izvajalo speve in molitve iz skupnih oficijev za določene skupine svetnikov.)

Enotna liturgična glasba ni bila le sredstvo povezovanja posameznih skupnosti v enoten centraliziran red. Pomembno vlogo je igrala tudi v vsakdanjem življenju posamezne skupnosti, kjer so do izraza poleg liturgičnih vprašanj prišla tudi druga vprašanja, npr. vprašanje izvajanja, skupnih vaj ... V okviru posameznih provinc je morala glavna hiša province (v primeru province Alemania superior oz. Zgornjenemška provinca, ki se je izoblikovala leta 1355 iz predobstoječe Nemške province oz. province Provincia Alemaniae, je bila to kartuzija Žiče)²⁸ poskrbeti za enotnost liturgije v redu tudi z liturgičnimi knjigami. Nad pravilnostjo zapisov v knjigah je z vrha bdela generalni kapitelj, ki je opozarjal tudi na anomalije v določenih postojankah. Pomembno vlogo so igrali tudi redovni vizitatorji (v primeru province Alemania superior so bili žički priorji pogosto vizitatorji), ki so delovali v okviru posameznih provinc in na ta način tudi s svojimi mnenji in znanjem vplivali na glasbo v posameznih hišah teh provinc.²⁹

²⁵ O *Consuetudines* in sledečih pravilih reda glej Picard: La liturgie cartusienne, str. 289–301.

²⁶ O generalnih kapitljih glej Picard: La liturgie cartusienne.

O strukturi kartuzijanskega reda in vlogi kapitljev piše Moulin: Note sur les particularités, str. 283–288.

²⁷ Hourlier in du Moustier: Le calendrier cartusien, str. 151–161.

²⁸ Mlinarič: *Kartuziji Žiče in Jurklošter*, str. 13–15.

²⁹ Žal so se vizitacijski zapisi le redko ohranili, saj so bila poročila vizitatorjev potem, ko so vizi-

Liturgična glasba kartuzijanov je edina glasba, ki jo red dovoljuje, in sicer je to izbrani in v nekaterih primerih predelani repertoar gregorijanskega koral z lokalnimi posebnostmi krajev, v katerih se je kartuzijanski red razvil. Koral so kartuzijani peli v okviru maše in oficija. Najpomembnejši in najdaljši deli liturgije: konventna maša, nočni oficij (matutin in lavde) ter vespere so se peli v skupnosti; ob nedeljah je bila temu dodana tudi prima. Ostale liturgične ure so kartuzijani molili in peli v celicah. Lambres opozarja tudi na to, da so kartuzijani v nekaterih situacijah določene molitvene ure med tednom (npr. ob bdenju pri pokojniku) prav tako opravljali skupaj.³⁰

Konventno liturgijo obhajajo le kartuzijanski menihi oz. patri. Že Guigo v svojih *Običajih* piše o delitvi kartuzijanov na patre in brate laike; oboji imajo v okviru reda različne naloge. Skupnost menihov (do dvanajst) s priorjem na čelu je v zgodnjih stoletjih reda živela v t. i. »zgornji hiši« (primer tega je žička kartuzija, ki je bila zgornja hiša), živeli so strožje in bolj kontemplativno kakor bratje laiki. Slednjih je bilo lahko do šestnajst, živeli pa so v t. i. »spodnji hiši«, ki je bila od zgornje oddaljena nekaj kilometrov (pri kartuziji Žiče je bila spodnja hiša v Špitaliču). Bratom laikom je bilo zaupnega več fizičnega dela, po drugi strani pa je bila omejitev komunikacije pri njih manj stroga kakor pri menihih in imeli so manj liturgičnih obveznosti. Oficijskih spevov jim ni bilo treba prepjevati, imeli pa so možnost, da so poslušali meniško petje spevov oficija v tišini.³¹ Spodnja hiša je imela v prvih stoletjih obstoja reda tudi svojo lastno cerkev, kjer so bratje laiki obhajali svojo lastno liturgijo, na večje praznike pa sta imeli obe hiši skupno liturgijo. Situacija se je pozneje z ukinitvijo spodnjih hiš samostanov spremenila, obenem pa so bile tudi same kartuzije vse pogosteje ustanovljane na robovih mest in so bile tako manj izolirane od sveta.³² Bratje laiki so bili tako lahko še pogosteje kakor prej navzoči pri liturgiji menihov. Na ta način je glasba povezovala v duhovno skupnost dve različni skupini znotraj kartuzijanske postojanke.³³ Vizualna komunikacija med menihi in brati je bila omejena z zidom sredi cerkve³⁴ (tudi sami menihi v kornih stolih med seboj pravzaprav niso dosti vizualno komunicirali, temveč so se pri izvedbi koral zanašali bolj na medsebojno poslušanje), vsekakor pa so se navzoči dobro slišali med seboj. V življenju menihov patrov je imel koral aktivnejšo in pomembnejšo vlogo, saj so bili poleg tega, da so bili poslušalci koral, v okviru liturgije tudi sami njegovi izvajalci. Nadaljnje besedilo se nanaša prav na ta aspekt kartuzijanske liturgične glasbe in kartuzijanskega koral, zato izraz »kartuzijani« v nadaljnjem velja za patre. Med dejavnostmi, ki so se odvijale v skupnosti, je bilo največ tistih, ki so bile povezane z glasbo: obhajanje večjega dela liturgije in tudi vaje pred prazniki in nedeljami.

Čas, namenjen skupnosti, je bil tako – sploh med tednom – večinoma čas, ko so se menihi srečevali le ob obhajanju liturgije. Liturgija nedelj in prazničnih

tatorji in generalni kapitlji opomnili menihe na morebitne slabosti ali se z njimi dogovorili o posebnih situacijah v samostanu, uničena.

Hogg: *Das Ordenskapitel und die Provinz Alemaniae Inferioris*, str. 46, op. 18.

³⁰ Lambres: *Le chant des chartreux*, str. 18.

³¹ (Un) *Chartreux: L'Office choral*, str. 275, op. 14.

Članek ne opredeli povsem jasno, kdaj natanko se je uveljavila praksa bratov, da so lahko poslušali menihe. Vsekakor je bila ta praksa za dolgo časa tudi prekinjena; ponovno jo je uvedel 2. vatikanski koncil.

³² Brantley: *Silence Visible*, str. 43–46.

³³ V okviru projekta *Pleterske štimance*, ki je 2017 potekal pod okriljem Javnega sklada Republike Slovenije za ljubiteljske in kulturne dejavnosti in je bil namenjen predvsem preučevanju akustičnih posod v zidovih pleterske cerkve, je bilo med udeleženci delavnice o kartuzijanskem koralu izpostavljeno dejstvo, da se prav za zidom, ki je v gotski cerkvi v Pleterjah najverjetneje ločeval korne menihe od bratov, koralno petje izjemno dobro sliši, besedilo koralnih spevov pa dobro razume.

³⁴ Bales: *Mapping Rituals*, str. 266.

dni je bila daljša kakor liturgija med tednom in nočni oficij je lahko trajal dve uri ali celo tri ure. Razporeditev časa je bila odvisna tudi od letnega časa: zimski tedenski oficiji so bili običajno daljši, več časa je bilo namenjenega molitvi; poletni tedenski oficiji so bili krajši, več dnevnega časa je bilo posvečeno delu.³⁵ Vstajanje za nočni oficij sredi noči se je pri kartuzijanih uveljavilo šele v poznem srednjem veku, prej pa se je celotni nočni oficij molil in pel neposredno pred sončnim vzhodom.³⁶

Liturgija je tista, ki daje ritem vsakodnevnemu življenju kartuzijanov in iz skupine samostojno živečih puščavnikov ustvarja meniško skupnost. Tako močne povezovalne vloge nima le zato, ker menihi največ skupnostnega časa preživijo pri liturgiji, temveč tudi zaradi svoje vsebine in oblike; v obojem ima glasba prav posebno mesto. Glasba kartuzijanske liturgije je gregorijanski koral,³⁷ ki je bil in je za kartuzijane gregorijanski koral vedno več kakor »zgolj« glasba v modernem pomenu besede. Kartuzijanski red pojmuje gregorijanski koral kot bistveno sestavino in značilnost svoje liturgije, morda celo kot enega njenih najglobljih izrazov.

Nabor iz repertoarja gregorijanskega koral je tipično kartuzijanski, v teku časa se ni spreminjal, obenem pa ga ni nadomestila nobena druga glasba. Koralni repertoar kartuzijanov je strog in skrben izbor iz virov na geografskem območju, ki so se nahajala v širšem območju Velike kartuzije, verskih in liturgičnih središč, ki so bila povezana s sv. Brunom in njegovimi nasledniki in so z njimi vzdrževala stike z izmenjavo knjig in pisem ter obiski ipd. Posebej pomembni za kompilacijo kartuzijanskega repertoarja so bili viri iz pomembnih središč, kot so bila Lyon, Grenoble, Valence, Vienne, Cluny, St-Ruf in Sèche-Fontaine, velik vpliv na kartuzijanski koral pa so imeli t. i. akvitanski viri s širšega akvitanskega območja. Korali, ki jih kartuzijani večinoma nespremenjene pojejo še danes, so bili v uporabi verjetno že kmalu po ustanovitvi reda.³⁸ In tudi če kartuzijani v samem začetku niso imeli namena biti menihi in (tudi zato) niso imeli monastične oblike oficija, je ta v Guigovem času že postal monastičen.

Koralno petje kartuzijanov je vedno potekalo v okviru liturgije; večji del te je potekal v okviru skupnosti, mali del pa v posameznih meniških celicah. Še en vir, ki ga je – glede na slog in vsebino – domnevno prav tako napisal sloviti kartuzijanski prior Guigo, t. i. *Prolog kartuzijanskemu antifonarju*, pojasnjuje najbolj bistvene značilnosti kartuzijanskega nabora koral.³⁹ Guigo piše, da kartuzijani kot puščavniki študiju koral ne morejo posvetiti veliko časa, zato naj bi v svoj repertoar sprejeli le preprostejše speve, ki se jih ni tako težko naučiti. (V praksi to ne drži v vseh pogledih, saj so kartuzijani zaradi spoštovanja do tradicije v svoj koralni repertoar sprejeli tudi izjemno težke, že kar virtuozne speve nekaterih praznikov.) Poseben poudarek je veljal izbiri besedil. Kartuzijani, ki živijo v tišini in izgovorijo zelo malo besed, še tiste pa večinoma v okviru liturgije, še posebej spoštujejo besede, ki so pete. Iz gregorijanske tradicije so tako skrbno izbrali speve, ki imajo svetopisemski besedila, tiste z nesvetopisemskimi besedili pa večinoma izločili ali pa celo »ponovno bibličirali«, ponovno približali svetopisemski različici.⁴⁰ To glavno načelo izoblikovanja koralnega repertoarja

³⁵ Becker: *Die Responsorien des Kartäuserbreviers*, str. 51–54.

³⁶ Degand: Chartreux, stolp. 1051 in 1062.

³⁷ Op de Coul: Carthusian Monks.

Glej tudi: Degand: Chartreux; Hüschen: Kartäuser, str. 706–714.

³⁸ O izvoru kartuzijanskega antifonarja piše Becker: *Die Responsorien des Kartäuserbreviers*. Glej tudi Cluzet: *Sources et genèse*, str. 115–118.

O regionalnih vplivih na kartuzijansko liturgijo glej Degand: Chartreux, in King, *Liturgies*.

³⁹ (Un) Chartreux: L'Office choral; na koncu članka je objavljen *Prolog kartuzijanskemu antifonarju*.

⁴⁰ Nekaj značilnih primerov bibličiranja besedil in spremenjene glasbe navaja Šter: Resacralization of the sacred.

pri kartuzijanih se po Beckerju imenuje svetopisemski princip.⁴¹ Izjemoma so bili dovoljeni tudi spevi z nebibličnimi besedili, ki so imeli dolgo in uveljavljeno tradicijo (npr. nekatere himne, introit *Gaudeamus* ali t. i. O-antifone).

Najpomembnejša vloga koral pri kartuzijanih je liturgična vloga. Kot bistveni sestavni del liturgije koral iz puščavnikov ustvarja bogoslužno skupnost na časovni, prostorski in duhovni ravni. Še danes je pomembno, da so menihi pri petju zelo enotni. Dinamika liturgije in koral v njej ni brez velike notranje dramatike: nočni oficij, najbolj glasbeni del liturgije, se začinja in poteka v temi in nočni tišini. Tako liturgična vloga koral prispeva tudi k temu, da se iz pojočih menihov (in bratov, ki morda poslušajo) izoblikuje duhovna skupnost, na ta način pa glasba deluje močno povezovalno v okviru ene redovne hiše. Na ta način pa se tudi ustvarjajo povezave znotraj celotne skupnosti, saj se ista liturgija obhaja v vseh postojankah reda, včasih tudi namenoma za določene preminule člane reda, s čimer je poleg prostorske presežena tudi časovna zamejenost kartuzijanske skupnosti. Celo molitvene ure posameznih menihov v samoti se na nek način praznujejo skupaj: ob zvonjenju zvona menihi skupaj – čeprav fizično ločeni, v posameznih celicah – začenjajo svoje molitve.⁴²

Glasbeno povezovanje znotraj posamezne province v največji meri poteka na področju liturgičnih zapisov koral. Koralni spevi kot del liturgije so nekaj, kar lahko vizitatorji preverjajo s pomočjo zapisov v liturgičnih knjigah, ki jih kartuzije same niso smele spreminjati. Leta 1432 je generalni kapitelj prepovedal spreminjanje besedil v liturgičnih knjigah. Vsaka sprememba se je lahko zgodila le po predhodnem posvetu definatorjev generalnega kapitlja.⁴³

Kartuzijani so se z dovoljenjem ali pa na ukaz generalnega kapitlja selili iz ene postojanke v drugo in pri tem nosili s sabo tudi knjige, pri čemer je prihajalo do sporov med kartuzijami, ki jih je obravnaval celo generalni kapitelj, in tistim, ki knjig niso hoteli vračati, grozil s kaznimi; v primeru liturgičnih knjig, od katerih so bile nekatere okrašene, so bili taki spori še pogostejši. Leta 1407 je generalni kapitelj odredil, da se nobena knjiga ne sme prenesti iz ene kartuzije v drugo brez dovoljenja vizitatorja province,⁴⁴ čeprav ne moremo vedeti, koliko so to prepoved v resnici upoštevali. V zapisih generalnih kapitljev se v zvezi s tem npr. večkrat pojavi žička kartuzija, verjetno zaradi svoje pomembne vloge v provinci. Leta 1386 je bilo priorju iz Brna naročeno, naj kartuziji Mauerbach vrne diurnal, ki je bil sicer last kartuzije Žiče.⁴⁵ Leta 1388 je generalni kapitelj od predstojnika madžarske kartuzije Tárkány zahteval, naj pošlje biblijo, antifonar in brevir v žičko kartuzijo, ki je lastnica omenjenih knjig.⁴⁶ Številne druge odredbe pričajo, da je imela knjiga veliko vrednost in je bila tudi med posameznimi kartuzijami predmet nakupov in prodaj. Prodajo rokopisov nekartuzijanskim ustanovam je generalni kapitelj le izjemoma dovolil.⁴⁷ Vrsta določil iz 15. stoletja (iz katerega se je očitno ohranilo največ takšnih zapisov z generalnih kapitljev) se nanaša tudi na slovenske kartuzije. Leta 1416 so menihi kartuzije v Firencah zahtevali od žičkih menihov knjige in generalni kapitelj je priorju Konradu naročil, naj jih na stroške Firenc pošlje v kartuzijo v Benetkah. Pred 1451 pa so žički kartuzijani posodili kartuziji sv. Antona v Lechnici v Šleziji denar in knjige. Zato je generalni kapitelj priorju omenjenega samostana naročil, naj pošlje čim prej na lastne stroške knjige in denar v Žiče. Neki profesor je iz Jurkloštra v kartuzijo Buxheim odnesel brevir, ki bi ga morala buxheimska

⁴¹ O načelih kompilacije in izbora kartuzijanskih spevov glej Becker: *Die Responsorien des Kartäuserbreviers*, str. 90–110.

⁴² Brantley: *Silence Visible*, str. 43.

⁴³ Mlinarič: *Kartuzija Bistra*, str. 390.

⁴⁴ Mlinarič: *Kartuziji Žiče in Jurklošter*, str. 468.

⁴⁵ Prav tam, str. 468.

⁴⁶ Prav tam, str. 390–391.

⁴⁷ Mlinarič: *Kartuzija Bistra*, str. 391.

kartuzija po naročilu generalnega kapitlja vrniti Jurkloštru. Poti knjig so bile še kompleksnejše: profes Janez je pred 1442 prišel iz Gaminga v Pleterje in tu postal prior, s seboj pa je prinesel knjige. Pozneje je bil gost v kartuziji Schnals na Tirolskem in je knjige odnesel s sabo. Od Schnalsa so te knjige terjale najprej Pleterje, od Pleterij pa Gaming.⁴⁸ Leta 1465 je bilo priorju Buxheima naročeno, naj jurkloštrskemu priorju vrne brevir, ki ga je s seboj odnesel buxheimski menih, ki je bil na obisku.⁴⁹ Take zgodbe so bile verjetno precej številne, mnoge knjige pa se kljub opozorilom generalnega kapitlja niso vrnile v svoje domače kartuzije. Zgodbe posameznih liturgičnih knjig je težko zasledovati, saj starejši rokopisi velikokrat nimajo lastniških vpisov ali pa so lastnike tolikokrat zamenjali, da je nemogoče izslediti njihovo kartuzijansko provenienco. Po drugi strani pa opozarjajo na velik pomen in dragocenost liturgičnih knjig, ki so bile pogosto dolgo v uporabi, kjer koli so že bile, o čemer pričajo tudi poznejši dodatki in vpisi. Obenem je mogoče videti, da so knjige veliko krožile predvsem v okvirih posameznih provinc.

Kartuzije v okviru določenega geografskega območja so bile med seboj zelo povezane. Za primer lahko vzamemo kartuzije na Slovenskem, ki so v 15. stoletju dvakrat – v letih 1415 in 1481 – sklenile bratsko duhovno zvezo, ki je temeljila predvsem na molitvi.⁵⁰ Tudi prehajanje menihov se je, ko je bilo dovoljeno, običajno odvijalo v okviru ene redovne province, z njimi pa so poleg rokopisov krožile tudi izvajalske navade. Kadar je bila ustanovljena nova kartuzija, je bila očitno glavna hiša province tista, ki je novi postojanki priskrbela ustrezne liturgične knjige, s katerimi je lahko začela opravljati bogoslužje in živeti kartuzijanski način življenja. Na to kažejo npr. žički in jurkloštrski liturgični rokopisi iz časa med 13. in 15. stoletjem, ki so se ohranili v Narodni knjižnici v Pragi. Prav zato, ker gre za skupino različnih rokopisov, ki so bili na Češko poslani predvidoma skupaj ob ustanovitvi nove kartuzije Valdice v začetku 17. stoletja (1627), lahko sklepamo, da gre za knjige, ki jih v Žičah (Jurklošter je bil tedaj že ukinjen) niso več potrebovali in so z njimi zato lahko opremili novo kartuzijo.⁵¹ Veliko število antifonarjev, ki so nastali v kartuziji Žiče v 15. stoletju (v tem času se redneje pojavljajo lastniški zaznamki v knjigah, zato jim je lažje slediti) in ki jih pozneje najdemo tudi v drugih hišah province, pa morda dokazuje, da so tam nastajali rokopisi, ki so bili morda mišljeni kot eksemplari za druge kartuzije.⁵² Da so bile Žiče pomemben glasbeni center province, ki so svoj način izvajanja ali vsaj védenje o glasbi lahko širile po provinci, dokazuje tudi prepis kratkega glasbenega traktata, ki je v začetku 18. stoletja nastal v Brnu na podlagi nekoliko starejšega žičkega rokopisa, danes pa se hrani v Pragi. Tako so imele glavne hiše v provinci (pa tudi druge pomembne postojanke) pomembno povezovalno vlogo na področju glasbenih rokopisov in »uradne« glasbene različice korala, kakršen naj bi se izvajal. Na ta način so služile kot podaljšek generalnih kapitljev in Velike kartuzije, ki sama ni mogla nadzirati vseh knjig. Po drugi strani se je tu vsaj na nekaterih področjih kazalo nekaj manevrskega prostora, v okviru katerega so si posamezne province ali hiše svoje rokopise lahko nekoliko priredile.

Včasih so si posamezne province prizadevale, da bi v svojo liturgijo vpele določene posebnosti ali posebne speve. Takšne prakse so postale pogostejše v obdobju velike shizme, ko je imela vsaka veja kartuzijanskega reda svoj generalni kapitelj in je potrdila več lastnih praznikov. Po koncu shizme med kartuzijani leta 1411 so revidirali odloke obeh vej. Liturgične inovacije in želje po

⁴⁸ Mlinarič: *Kartuzija Bistra*, str. 391–392.

⁴⁹ Mlinarič: *Kartuziji Žiče in Jurklošter*, 496.

⁵⁰ Prav tam, str. 108.

⁵¹ O tej skupini rokopisov, med katerimi je bilo nekaj odkritih na novo, bo razpravljal članek avtorice tega prispevka, ki bo predvidoma izšel 2018 ali 2019.

⁵² Flotzinger: *Die notierten mittelalterlichen Handschriften*, str. 61–62.

individualizaciji liturgije v posameznih hišah so se stopnjevale do konca 15. stoletja, a jih je generalni kapitelj večinoma reguliral. Sicer pa je generalni kapitelj leta 1411 dovolil praznovanje Marijinega obiskanja z oktavo v hišah dežel, kjer se je ta praznoval že od 1390, leta 1468 pa je praznik postal obvezen za vse. Leta 1474 je slovesni praznik postal praznik Marijinega darovanja (*Presentatio*), leta 1477 pa Žalostna Mati božja (*Compassio*).⁵³

Kartuzijani iz Pleterij so že leta 1403 želeli peti oficij za rajne *cum nota* (in ga ne samo recitirati), vendar jim generalni kapitelj, ki je potekal v Žičah, tega ni odobril.⁵⁴ Leta 1386, ko so se pleterski menihi pozanimali, ali se poje »*Gloria in excelsis Deo*« na dan sv. Benedikta, so od generalnega kapitlja dobili odgovor: »*et respondemus sibi quod in die Sancti Benedicti non cantatur 'Gloria in excelsis Deo,' sicut in Capitulo generali alias fuit ordinatum.*«⁵⁵ Le malo liturgičnih inovacij se je uveljavilo na generalnem kapitlju, izjeme pa so vsekakor vedno obstajale.

Kartuzijanski koral kot glasba v okviru kartuzijanskih provinc

Kartuzijanski koral lahko obravnavamo tudi samo z glasbenega vidika. Tudi s tega vidika (ki je nerazdružljiv z drugimi) koral menihe povezuje v skupnost, čeprav je ta vidik najopaznejši znotraj ene same skupnosti in manj na ravni province. Kartuzijani so dajali velik pomen dobri izvedbi koral, o čemer lahko beremo tudi v nekaterih virih iz zgodovine reda. V tovrstnih poročilih se liturgična vloga koral pogosto prepleta z glasbeno. Novinci, ki so želeli stopiti v red, so moral znati brati in peti. Kronike nekaterih kartuzij poročajo o zgodbah in legendah, v katerih so bili določeni kandidati sprejeti v samostan zaradi lepega glasu.⁵⁶ Te zgodbe, ki imajo velikokrat tudi simboličen pomen, so bile zapisane v 17. stoletju, nanašajo pa se na zgodnejše legende, ki so bile že dlje časa povezane z določenimi kartuzijami. Lep glas, ki je bil tudi pogoj za lepo petje liturgične glasbe, je pomenil veliko prednost pri sprejemu v skupnost in je bil včasih cenjen še bolj kakor značajske lastnosti kandidatov. Nekateri od teh zgodb se namreč niso dobro končale. Nekateri dobri pevci zaradi svoje nestanovitnosti v samostanih niso dolgo zdržali, temveč sta jih nemirni duh in upogljivi značaj vodila nazaj v svet. Takšne zgodbe so zato pomenile tudi svarilo: če posamezni menih preveč pozornosti namenja svojemu lastnemu glasu in petju, s tem zanemari prvenstvo liturgične vloge koral in petja skupnosti, ki mu je individualno petje vedno podrejeno, obenem pa se ravno s tem povezuje s svetom, od katerega naj bi se ločil. Neka zgodba pripoveduje celo o menihu, ki je bil na svoj glas tako ponosen, da je bil zato kaznovan: Bog mu je glas odvzel (s tem pa, kar v zgodbi seveda ni izrečeno, je poskrbel za to, da je menih premagal napuh in da je tako zveličal svojo dušo). Lepota izvedbe in zvoka je bila zaželena, nikoli pa ni bila na prvem mestu, in glas posameznika, naj je bil še tako lep in več petja, je bil vsaj v predpisih vedno podrejen zvoku skupnosti. Kartuzijani naj bi peli »*s rrcem in z glasom*«, in sicer le v tem vrstnem redu.

H kakovostni in dobri izvedbi koral je veliko lahko prispeval tudi prostor skupnega izvajanja koral, običajno značilna enoladijska kartuzijanska cerkev. Majhne kartuzijanske cerkve naj bi omogočale zelo jasno posredovanje govorene in pete besede.⁵⁷ Nekateri kartuzijanske cerkve so imele tudi posebne akustične vaze, vgrajene v zidove cerkve (primeri za to so cerkve kartuzij Liget,

⁵³ Degand: Chartreux, stolp. 1059.

⁵⁴ Lambres: Le Chant des Chartreux, str. 18.

⁵⁵ *The Urbanist Chartae*, 1, str. 50.

⁵⁶ Pierre Dorland (Petrus Dorlandus; v francoščino prev. Adrian Driscard): *Chronique ou histoire generale de l'Ordre sacré des Chartreux*, str. 177, 183–186.

⁵⁷ (Un) Chartreux: *L'Office choral*, str. 277.

Villeneuve-les-Avignon in gotska cerkev v Pleterjah).⁵⁸ Te vaze naj bi pomagale pri ojačevanju glasov in tudi tišjemu izvajanju dale zaokrožen zvok, prispevale pa naj bi tudi k boljši razumljivosti besedila.⁵⁹ Nedavni »eksperimenti« s štimančami v Pleterjah, kjer je potekala koralna pevska delavnica,⁶⁰ so to deloma potrdili, pokazali pa so še na nekatere druge stvari.⁶¹ Akustika pleterske cerkve je primernejša za petje kakor za govorjenje. Besedilo je razumljivo, če je dobro izgovorjeno, še zlasti dobro pa se ga razume za zidcem, ki loči meniški kor od bratovskega. Akustika cerkve je torej verjetno upoštevala tudi brate laike in s tem pripomogla k izgradnji skupnosti v samostanu. Nadalje akustika tudi nekoliko neenotnim glasovom daje zaokroženost in enovitost. Kadar pa menihi pojejo zelo uglaseno (oz. če poje en sam menih), pogosto lahko slišimo alikvotne tone (oktavo, čisto kvinto in čisto kvarto), ki so menihom lahko pomagali k intonančno čistejšemu izvajanju koral. Kartuzijanske cerkve z vgrajenimi akustičnimi vazami so redkost, vseeno pa poudarjajo skrb za dobro in homogeno izvajanje pete liturgije. Po drugi strani so štimančice lahko instrument ponižnosti, saj menihe opozarjajo, da je sama liturgija odvisna tudi od svetega prostora.

O skrbi za izvedbo koral pričajo tudi nekateri kartuzijanski dokumenti in pravila: lep zvok je pomemben, ker hvali Boga in povezuje skupnost. Za petje sta zadolžena dva kantorja (*cantores chori*), poleg njiju pa je bil tu še t. i. emendator, ki je skrbno kontroliral in popravljaval napake pri petju.⁶² Kljub temu prostora za solistično miselnost ni bilo, čeprav so se nekateri spevi ali deli spevov izvajali solistično. K boljšemu izvajanju koral so pripomogle tudi skupne vaje (ki so bile s tem prav tako ena redkih skupnih aktivnosti kartuzijanov). Že od Guigovih *Consuetudines* (in vse do *Nova Collectio Statutorum* iz leta 1581) so se kartuzijani zbirali pri skupnih vajah za oficij v navzočnosti priorja pred vsako soboto ali praznikom.⁶³ Menihi so morali repertoar zares dobro poznati in znati na pamet. O tem priča tudi dejstvo, da je bil najdaljši oficij – nočni oficij – še v poznem srednjem veku izvajan na pamet. Običajna kartuzijanska cerkev je imela v tem času v zakristiji za rabo le en sam antifonar. V cerkvi je pri nočnem oficiju gorela le ena sveča, ki je bila večkrat celo ugasnjena, zato je bila tudi vidljivost zelo slaba.⁶⁴ Novici in menihi, ki spevov še niso dobro obvladali, so običajno stali sredi kora pred pultom z antifonarjem. Vsekakor pa je preostalo skupnost petje na pamet povezovalo bolj kakor izvajanje koral iz knjige, kjer bi se vsak posvečal svoji knjigi.

Skopi redovni predpisi, ki obstajajo za petje gregorijanskega koral, so na prvi pogled lahko paradoksalni. *Statuta antiqua* (1259–1271), prvi pomembnejši sklop pravil po Guigovih *Consuetudines*, vsebujejo tudi poglavje o liturgičnem petju. Deloma je besedilo na tem mestu povzeto po zelo znanem srednjeveškem traktatu, ki se po svojem začetku imenuje »*Instituta patrum*«. ⁶⁵ Na podlagi tega skrbno izbranega odlomka lahko domnevamo, da je bilo pri kartuzijanih, tako kakor pri drugih tradicijah, zaželeno petje z živim in zaokroženim glasom (»*viva et rotunda voce*«). Na nekem drugem mestu v istih pravilih (*Statuta antiqua*) pa beremo, da naj bi kartuzijani pri izvajanju koral bolj žalovali kakor peli. To se verjetno nanaša na resnobno petje; glasba naj nikoli ne bi bila okras ali sama

⁵⁸ Slovensko ime »štimančice« (iz nem. »die Stimme«) tudi kaže na to, da gre za zvočne, akustične posode.

⁵⁹ Več o akustičnih vazah v Baumann: Musical acoustics.

⁶⁰ Glej tudi op. 33.

⁶¹ Štimančice v Pleterjah so trenutno vzdane v steno precej naključno in v resnici se tudi ne ve, koliko jih je prvotno bilo. Kljub temu pa je njihov učinek opazen in skladen s tem, kar vemo o uglasitvi in izvajanju enoglasja v poznem srednjem veku.

⁶² Značilne napotke najdemo že v t. i. *Statuta antiqua* v 13. stoletju.

⁶³ O značilnosti kartuzijanskih koralnih vaj in njihovi zgodovini glej (Un) Chartreux, La Récordation.

⁶⁴ Degand: Chartreux, stolp. 1067–1068.

⁶⁵ *Instituta patrum* najdemo zapisane v različnih rokopisih, med drugim v sanktgallenskem Cod. Sang. 556, 336, <http://www.e-codices.unifr.ch/de/csg/0556>, 13. 6. 2014.

sebi namen, temveč je vedno podrejena svetemu (svetopisemskemu) besedilu, ki ga s svojimi glasbenimi značilnostmi lahko še povzdiguje.

Statuta antiqua, ki se še na nekaterih drugih mestih nanašajo na *Instituta patrum*, poudarjajo tudi pomen petja skupaj, istočasno. Tu se duhovna skupnost meša z glasbeno, zvočno; slednja je zunanji izraz prve. Redovna pravila menihe opozarjajo, naj ne pojejo prehitro ali prepočasi, naj ne hitijo ali zavlačujejo, temveč se kot skupnost vedno ozirajo drug na drugega in tako ustvarjajo najboljšo možno skupno izvedbo: »*Psalmodyam non protrahamus, sed viva et rotunda voce cantemus.*« V temi cerkve in relativni izolaciji menihov v koru (tudi zaradi kukule in ločenih kornih stolov) je takšna izvedba bolj stvar ušes in koncentracije kakor očesnega kontakta ali kakšne druge komunikacije. Po drugi strani so trenutki psalmodije, dvignjeni iz tišine, vsakič poseben dogodek. Že prior Guigo je zapisal: »*Samota pospešuje veselje ob psalmodiji.*«⁶⁶ V tem primeru bi lahko šlo tudi za psalmodijo in molitve v posameznih celicah, a vsekakor gre za peto molitev.

V praksi so se menihi kot skupnost zagotovo naslonili na glasbeno najbolj izobražene menihe. Način petja, kakršnega je imel vsakokratni kantor ali kateri od boljših pevcev, je za seboj gotovo potegnil tudi druge, sicer pa je bil tu še emendator, ki je korigiral možne napake. Glasbena izvedba koral v samostanski skupnosti, ki se je redko shajala, stika z zunanjim svetom ali kakšno drugo glasbo ali celo koralno glasbo drugih tradicij pa ni imela, je bila tako vedno nujno stvar vsakokratnih običajev v določenem času. Vsak posameznik, ki je od nekod prišel, se je moral v to občutljivo skupnost nekako vključiti. Glede na to, da so pomembnejši menihi v okviru posamezne province prehajali v različne samostane, so imeli verjetno zelo velik vpliv.

Povezav med izvajalsko glasbeno prakso v posameznih samostanih in določili reda, ki naj bi bila zapisana v liturgičnih knjigah oz. eksemplarjih, izdelavo katerih so po navadi nadzirale glavne hiše redovnih provinc, ni mogoče jasno dokazati. Nekateri avtorji so menili, da kartuzijani posameznih notnih figur iz rokopisov v praktični izvedbi sploh nikoli niso upoštevali in da naj bi ekvalistično izvajali med seboj povezane vse note, saj naj bi bilo to v skladu s kartuzijansko preprostostjo.⁶⁷ Takšne argumente je spodbijal kartuzijanski liturgik in paleograf Degand, ki je menil, da red ni prevzel srednjeveške notacije brez njenega bistva – diferenciranja figur tako v zapisu kakor v izvedbi. Nediferencirani zapis not tudi nima nič skupnega s preprostostjo, saj bi si bilo dolge melodije zaradi monotonosti izjemno težko zapomniti.⁶⁸ Še en argument, da so kartuzijani pri izvajanju vsaj do neke mere upoštevali glasbene zapise v svojih eksemplarjih, je dejstvo, da so večino knjig dolga stoletja skrbno korigirali tudi v nekaterih detajlih. Nekaj redkih liturgičnih knjig ima zelo malo korektur; te so morda služile kot eksemplarji za nadaljnje prepisovanje in niso bile v konkretni rabi.

Še eno zanimivo izvajalsko vprašanje, ki se včasih navezuje tudi na regijske navade izvajanja koral in kartuzijane tako bolj povezuje v okviru redovnih provinc, je vprašanje zapisovanja in izvajanja okroglega b-ja. Dokumenti kartuzijanske liturgije in same liturgičnoglasbene knjige navajajo zelo malo jasnih informacij ter se med seboj v tem pogledu precej razhajajo;⁶⁹ vsekakor kartuzijanski koral v tem pogledu ni bil enoten. Kljub razhajanjem v teoretskih zapisih je bilo v praksi verjetno jasneje, kdaj se je izvajal b *molle* in kdaj b *durum*.⁷⁰ Izva-

⁶⁶ Guigovo priporočilo, str. 6.

⁶⁷ Takšno mnenje je prevladovalo predvsem v 19. stoletju. Degand: *La tradition dans le chant cartusien*, 5–6.

⁶⁸ Prav tam, predvsem str. 6–7, 10–11 in 49–51.

⁶⁹ Devaux in de Lassus: *Graduel cartusien*, str. 24–29; Lambres: *Le chant des chartreux*, str. 29–30.

⁷⁰ Johannes Gallicus, kartuzijanski glasbeni teoretik, je tako menil, da zapise okroglega b-ja v rokopisu potrebujejo samo tisti, ki ne poznajo zakonitosti kartuzijanskega koral ali pa še niso dovolj izkušeni. Navedeno po: Klein: *Der Choralgesang der Kartäuser*, str. 43.

janje spevov z uporabo poltona ali celega tona v melodiji je predstavljalo ustaljeno prakso v neki kartuziji, najbrž pa je bilo odvisno še od regionalne pripadnosti določenega samostana.⁷¹ Zdi se, da je bil okrogli b pogostejši v kartuzijah na nemških območjih, kjer so ga tudi pogosteje izvajali, medtem ko so se mu na Francoskem bolj izogibali.⁷² Po drugi strani je bilo okroglih b-jev v najstarejših kartuzijanskih rokopisih izredno malo, postopoma pa so prihajali v rokopise,⁷³ tako da je poleg geografske treba upoštevati tudi časovno pripadnost rokopisov. Poznejše korekture (tudi iz okroglega b v kvadratni b in obratno) ter dodatki v nekaterih rokopisih izkazujejo zelo skrben odnos do zapisovanja okroglega b-ja, zato po drugi strani preseneča, da niti znotraj ene same hiše – kaj šele znotraj ene province – ti zapisi niso bili povsem usklajeni. Morda bi na več razlik pokazala primerjava več rokopisov ene province z rokopisi drugih provinc.

Za kartuzijanske glasbene rokopise so značilne tudi pokončne črte v notnem črtovju. Črt je največ v gradualih, kjer so se najprej pojavile, v antifonarjih (domnevno zaradi izvajanja na pamet) pa jih dolgo časa ni bilo. V starejših rokopisih so to običajno poznejši dodatki.⁷⁴ Namen in uporaba črt sta nadvse kompleksna in se razlikujeta od rokopisa do rokopisa: črte lahko med seboj ločujejo posamezne note oz. notne figure; med seboj razločujejo posamezne skupine teh figur oz. posamezne dele melizma; zamejujejo posamezne strukturne dele speva ali pa pomagajo pri hitri vizualni razporeditvi zlogov nad pripadajočim delom notnega zapisa.⁷⁵ V začetku 17. stoletja so te črte začeli pojmovati kot pavze, s čimer je prišlo do razkosanja fraz, ki je bilo od te dobe dalje nekaj časa ena glavnih značilnosti kartuzijanskega koral.⁷⁶

Vse te značilnosti kartuzijanskih koralnih rokopisov in njihove korekture so bile pogosto povezane tudi s pripadnostjo posamezne hiše določeni redovni provinci. Natančnejše in obširnejše študije, ki bi prikazala tovrstne povezave, še ni in pričujoča razprava je lahko ponudila le nekaj izhodiščnih smernic za nadaljnje raziskave. Generalni kapitliji tudi niso dovoljevali preveč posebnosti v posameznih provincah, tako da je marsikatera značilnost ali navada, ki se je v okviru določene province razvila, verjetno razmeroma hitro zamrla. Tradicija zapisovanja glasbe v posamezni provinci se povezuje z izvajalsko prakso njenih posameznih hiš, splošno glasbeno izobraženostjo in pevskim talentom menihov, ki so v teh hišah v določenem času živeli, pa tudi z glasbo, ki so jo menihi ob vstopu v samostan poznali od prej. Vsekakor se je sicer močno cenjena estetska raven izvajanja koral kot glasbe, ki se je pel v skupnosti, podredila liturgični ravni, kjer je petje postalo molitev, kar naj bi se odražalo tudi navzven. Značilna je anekdota o filozofu Maritainu, ki je, ko je nekoč prisostvoval petju kartuzijanov, že kmalu po začetku prvega speva ves prevzet odložil knjigo, s katero naj bi sledil oficiju, in rekel: »*Ailleurs, j'avais entendu chanter, mais, ici, on prie.*«⁷⁷ Nedvomno pa je bilo že samo prizadevanje po enotnosti v izvedbi in tudi v glasbenih zapisih del tega, kar je gradilo učinkovito skupnost kartuzijanov od najmanjše enote do večje celote.

⁷¹ Degand: *La tradition dans le chant cartusien*, str. 156.

⁷² Klein: *Der Choralgesang der Kartäuser*, str. 45.

⁷³ Degand: *La tradition dans le chant cartusien*, str. 155.

⁷⁴ Devaux in de Lassus: *Graduel cartusien*, str. 18.

⁷⁵ Degand: *La tradition dans le chant cartusien*, str. 20; Devaux in de Lassus: *Graduel cartusien*, str. 19.

⁷⁶ Degand: *Chartreux*, stolp. 1069.

⁷⁷ V prevodu bi to pomenilo: »*Drugje sem slišal petje, toda tukaj se moli.*« Navedeno po Lambres: *Le chant des chartreux*, str. 40.

VIRI IN LITERATURA

LITERATURA

Bales, Alexander Fernández: Mapping Rituals in a Carthusian Monastery. *La Certosa di Calci. V: Journal of Architectural Education* 54 (2001), št. 4, str. 264–267.

Baumann, Dorothea (v angleščino prev. Barbara Haggh): Musical acoustics in the Middle Ages. *V: Early Music* 18 (1990), št. 2, str. 199–210.

Becker, Hansjakob: *Die Responsorien des Kartäuserbreviers. Untersuchungen zu Urform und Herkunft des Antiphonars der Kartause*. Münchener theologische Studien 39. München: Max Hueber Verlag, 1971.

Bligny, Bernard: La Grande Chartreuse et son ordre au temps du grand schisme et de la crise conciliaire (1378–1449). *V: Historia et spiritualitas cartusensis. Acta colloquii quarti internationali* (ur. Jan de Grauwe). Destelbergen in Saint-Étienne: Centre Européen de Recherches sur les Congrégations et Ordres Monastiques, 1983, str. 35–57.

Brantley, Jessica: 'Silence Visible.' Carthusian Devotional Reading and Meditative Practice. *V: Reading in the Wilderness. Private Devotion and Public Performance in Late Medieval England*. Chicago: University of Chicago Press, 2007, str. 27–77.

Boynton, Susan: Training for the Liturgy as a Form of Monastic Education. *V: Medieval Monastic Education* (ur. George Ferzoco in Carolyn Muesigg). London in New York: Leicester University Press, 2000, str. 7–20.

(Un) Chartreux: La Récordation en Chartreuse. *V: International Musicological Society Study Group Cantus Planus. Papers Read at the 6th Meeting (Eger, Hungary, 1993) 1* (ur. László Dobszay). Budimpešta: Hungarian Academy of Sciences, Institute for Musicology, 1995, str. 251–269.

(Un) Chartreux: L'Office choral et le chant aux premiers temps de la Chartreuse. Un commentaire du Prologue de Guigues à l'antiphonaire. *V: International Musicological Society Study Group Cantus Planus. Papers Read at the 6th Meeting (Eger, Hungary, 1993) 1* (ur. László Dobszay). Budimpešta: Hungarian Academy of Sciences, Institute for Musicology, 1995, str. 271–301.

Cluzet, Emmanuel: *Sources et genèse du missel cartusien*. *Analecta cartusiana* 99/34. Salzburg: Institut für Anglistik und Amerikanistik der Universität Salzburg, 1996.

Cochelin, Isabelle: Besides the Book. Using the Body to Mould the Mind – Cluny in the Tenth and Eleventh Centuries. *V: Medieval Monastic Education* (ur. George Ferzoco in Carolyn Muesigg). London in New York: Leicester University Press, 2000, str. 21–34.

Degand, Amand: Chartreux (Liturgie des). *V: Dictionnaire d'archéologie chrétienne et de liturgie 3/1* (ur. Fernand Cabrol in Henri Leclercq). Pariz: Librairie Letouzey et Ané, 1948, stolp. 1045–1071.

Degand, Amand: *La tradition dans le chant cartusien*. Tipkopis. Kartuzija Parkminster, 1915. Pretipkano v Kartuziji Motta Grossa, 1965.

Devaux, Augustin in Dysmas de Lassus: *Graduel cartusien. Introduction à l'édition critique*. *Analecta cartusiana* 228/1. Salzburg: Institut für Anglistik und Amerikanistik der Universität Salzburg, 2008.

Dorland, Pierre (Petrus Dorlandus): *Chronique ou histoire generale de l'Ordre sacré des Chartreux* (v francoščino prev. Adrian Driscard). Tournai: Adrien Quinque, 1644.

Flotzinger, Rudolf: Die notierten mittelalterlichen Handschriften aus der Kartause Seiz. *V: Srednjeveška glasba na Slovenskem in njene evropske vzporednice* (ur. Jurij Snój). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 1998, str. 51–65.

Fuchs, Peter: Die Weltflucht der Mönche. Anmerkungen zur Funktion des monastisch-asketischen Schweigens. *V: Zeitschrift für Soziologie* 15 (1986), št. 6, str. 393–405.

Guigovo priporočilo samotarskega življenja. *V: Pravila kartuzijanov, 1.–4. knjiga Pravil. Pleterje*. <http://www.kartuzija-pleterje.si/text/Pravila.pdf> (dostop 13. 12. 2017).

Haines, John. The Origins of the Musical Staff. *V: The Musical Quarterly* 91 (2008), št. 3–4, str. 327–378.

Hogg, James: Das Ordenskapitel und die Provinz Alemaniae Inferioris 1438–

1529. V: *1000 Jahre Kultur in Karthaus-Prüll. Geschichte und Forschung vor den Toren Regensburg* (ur. Bezirk Oberpfalz / Območje Oberpfalz). Regensburg: Pustet, 1997, str. 44–54.

Hogg, James: The Carthusian Order from its foundation to the present day. V: *Analecta cartusiana* 225 (ur. James Hogg, Alain Girard in Daniel le Blévec). Salzburg: Institut für Anglistik und Amerikanistik der Universität Salzburg, 2005, str. 7–26.

Hollenstein, Janez in Lauko, Tomaž: *Wo die Stille spricht*. Pleterje: Kartuzija Pleterje, 1986.

Hourlier, Jacques in Benoît du Moustier [Lambres]: Le calendrier cartusien. V: *Études grégoriennes* 2 (1957), str. 151–161.

Hüschen, Heinrich: Kartäuser. V: *Die Musik in Geschichte und Gegenwart* 7 (ur. Friedrich Blume). Kassel idr.: Bärenreiter, 1958, str. 706–714.

King, Arthur Archdale: *Liturgies of the Religious Orders*. London in New York: Longmans, Green & Co., 1955.

Klein, Johann Baptist: *Der Choralgesang der Kartäuser in Theorie und Praxis unter besonderer Berücksichtigung der deutschen Kartausen*. Disertacija, 2. del. Berlin: Friedrich-Wilhelms-Universität, 1910.

Lambres, Benoît: Le chant des chartreux. V: *Revue belge de Musicologie / Belgisch Tijdschrift voor Muziekwetenschap* 24 (1970), št. 1, str. 17–41.

Mlinarič, Jože: *Kartuzija Bistra*. Ljubljana: Družina, 2001.

Mlinarič, Jože: *Kartuziji Žiče in Jurklošter*. Maribor: Založba Obzorja, 1991.

Moulin, Léo: Note sur les particularités de l'ordre cartusien. V: *Historia et spiritualitas cartusiensis. Acta colloquii quarti internationali* (ur. Jan de Grauwe). Destelbergen in Saint-Étienne: Centre Européen de Recherches sur les Congrégations et Ordres Monastiques, 1983, str. 283–288.

Op de Coul, Thomas: Carthusian Monks. V: *Grove Music Online* (ur. L. Macy). <http://www.oxfordmusiconline.com.nukweb.nuk.uni-lj.si>, dostop 12. septembra 2017.

Picard, Jean: La liturgie cartusienne, source principale de spiritualité. Éléments de recherches sur les sources de son histoire. V: *Historia et spiritualitas cartusiensis. Acta colloquii quarti internationali* (ur. Jan de Grauwe). Destelbergen in Saint-Étienne: Centre Européen de Recherches sur les Congrégations et Ordres Monastiques, 1983, str. 289–301.

Rausch, Alexander: Zur Musiklehre der Kartäuser im Mittelalter. V: *Gedenkschrift für Walter Pass* (ur. Martin Czernin). Tutzing: Verlag Dr. Hans Schneider, 2002, str. 201–216.

Roth, Hermann Josef: Kartäuser und Benediktiner. Eine vergleichende Einführung. V: *1000 Jahre Kultur in Karthaus-Prüll. Geschichte und Forschung vor den Toren Regensburgs* (ur. Bezirk Oberpfalz / Območje Oberpfalz). Regensburg: Pustet, 1997, str. 244–248.

Sbardella, Francesca: Inhabited silence. Sound constructions of monastic spatiality. V: *Etnográfica* 17 (2013), št. 3, str. 515–534. <http://etnografica.revues.org/3227>(dostop 13. 12. 2017).

Statuta ordinis Cartusiensis, <http://www.kartuzija-pleterje.si/text/Statuta.pdf> (dostop 13. 12. 2017).

Šter, Katarina: Resacralization of the sacred. Carthusian liturgical plainchant and (re)biblecization of its texts. V: *Muzikološki zbornik* 50 (2014), št. 2, str. 157–180.

The Urbanist Chartae Including the Chartae of the Avignon Obedience to 1410, 4 zvezki (ur. John Clark): *Analecta cartusiana* 100/25–28. Salzburg: Institut für Anglistik und Amerikanistik der Universität Salzburg, 1997.

Walker Bynum, Caroline: The Cistercian Conception of Community. An Aspect of Twelfth-Century Spirituality. V: *The Harvard Theological Review* 68 (1975), št. 3–4, str. 273–286.

SUMMARY

CERTAIN ASPECTS OF THE INTEGRATING ROLE OF MUSIC IN THE LATE MEDIEVAL PROVINCES OF CARTHUSIAN ORDER

Carthusian chant, a special compilation and adaptation of Gregorian chant, was the only music of the Carthusian order. The chant of the Carthusian order has represented an important factor in the life of the order as a whole, as well as of its individual provinces and institutions since its very beginning. Music in individual provinces and the connecting role of chants at this level should be examined in relation to two other levels: broader »order« level and narrower »house« level.

In the Middle Ages the Carthusian chant had primary a liturgical role (this remains unchanged until today). The aesthetic or purely musical role is inferior to liturgical although it was considered desirable throughout history and carefully nurtured by the Order, as evidenced by order rules and numerous anecdotes. Music links within Carthusian provinces emerged primarily in the field of written liturgical music, through chant manuscripts and copying of manuscripts as well as regular visitations. Characteristics of individual provinces can be found in certain details of otherwise uniform manuscripts (not recording, for example, the rounded b); however, these details are frequently specific to the time of the origin of a manuscript and not only its local provenance.

It is understandable that provinces were less connected at the level of direct performing practice that had formed in individual houses where the psychological effect was also a factor; however, monks were influenced of different versions of the same chant through traveling Carthusians, priors, and visitors. There is little in the way of research findings on the subject of visitations (especially as concerns music), owing also to lack of sources; visitors were doubtlessly respected Carthusians who influenced certain manners of performing and writing chant throughout the province during their functioning. Further study of changes in performing chant at the time when general chapter was meeting in Žižče and exemplary Carthusians from the whole Urbanist branch of the order gathered would be especially welcome for Slovenian area.